

Милана М. Милић¹

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

<https://orcid.org/0009-0000-1169-6814>

(НЕ)ПРЕВЕДЕНА КЊИЖЕВНОСТ КАО ПОСРЕДНИК СЛИКЕ О ДРУГОМ НА ПРИМЕРУ ПОДУНАВСКОШВАПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ²

У раду се кроз корпус дела подунавскошвапске књижевности у полисистему српске књижевности разматрају начини на који настаје слика о подунавским Швабама, под којим околностима, како се она репродукује и мења, те да ли се и како подудара са културном схемом културе која посматра. Са аспекта преводне књижевности анализира се шта о тој слици говоре преведена и непреведена дела, као и који су ванкњижевни разлози и ограничења утицали на превођење и рецепцију тих дела. Будући да историјат подунавских Шваба у Војводини и Србији ни до данас није у потпуности пронашао место у званичној српској историографији, улога књижевности која преноси ову слику је тиме већа.

Кључне речи: подунавскошвапска књижевност, имагологија, превођење, рецепција

Увод

Однос преведене и циљне књижевности вишеструко је детерминисан књижевноисторијским и поетичким факторима, али и различитим друштвено-политичким околностима на које је скренута пажња тзв. „социолошким заокретом“ заснованом на учењима Итамара Евен-Зохара (Itamar Even-Zohar) и Гидеона Турија (Gideon Toury) који су пажњу науке о превођењу усмерили на циљну културу и књижевност, односно на статус преведеног текста у оквиру ње. Евен-Зохарова теорија полисистема у последњим деценијама 20. века поставила је преведену књижевност као целину и, унутар ње, размотрила положај преведеног текста (VESELINOVIĆ 2018:7). Овакав приступ полази од тезе да је књижевност део сложеног друштвеног система, те да су књижевни текстови знаци и симптоми за нешто друго, попут друштвених конвенција или друштвених промена, односно да се односе на вантекстуалну стварност.

Двострука вредност и функција превода једног текста огледа се и месту које он заузима у циљној култури, али и у томе да он у њој ствара и слику о другом, претходно постојећем тексту који припада некој другој култури, док се разлози за његово превођење ослањају на званичну преводачку политику, али и на личну иницијативу самих преводаца. У процесу превођења и рецепције присутни су и

¹ milana.milic@gmail.com

² Рад је настао у оквиру курса *Превосење и студије културе*, на докторским студијама Језика и књижевности, модул Књижевност, на Филозофском факултету у Новом Саду, под менторством проф. др Соње Веселиновић.

разни видови ограничења која могу бити политичке, економске или специфично културолошке природе, а која се манифестују, између осталог, и кроз принципе селекције текстова. Под овом врстом ограничења подразумевају се и околности попут међусобних ратовања, дипломатских односа или различитих привредних и политичких система, али и положај и репрезентативност самог дела у полазној култури, односно његовог културног легитимитета (VESELINOVIĆ 2018: 8, 10, 11–13). Овакав контекст проучавања књижевних текстова нас упућује на имаголошки термин који је крајем 20. века у светску компаратистику увео Данијел Анри Пажо (Daniel-Henri Pageaux) – друштвени имагинаријум, којим се истиче да приликом проучавања књижевних текстова морамо искорачити у простор у ком текст настаје, али и бавити се културом друштва које се посматра. У таквој интеракцији се на сликовито изражавају начини на које се неко друштво види, дефинише и сања (2020: 30–31).

Термин подунавскошвапске књижевности тешко је прецизно дефинисати, будући да је и сам појам подунавских Шваба тешко уврстити у неку националну књижевност. У питању је хетерогена група припадника немачког народа који су у својој историји живели у различитим државама, а до окончања Другог светског рата највећи број њих никада није ни живео у Немачкој, да би се после њега расули по целом свету. Ову књижевност у оквиру полисистема српске књижевности могуће је посматрати двоструко: као књижевност насталу на српском језику са тематиком везаном за живот подунавских Шваба на овим просторима, али и као преводну књижевност, која изворно припада другом, углавном немачком књижевном полисистему (ZOBENICA 2013: 104–105). Због обимности корпуса и ограничења у одређивању припадности аутора било којој нацији данас, у фокусу овог рада у сегменту преводне књижевности биће дела која изворно припадају немачком полисистему књижевности, а која су у српски књижевни полисистем ушла као преводна књижевност са немачког језика.

Циљ рада је да се кроз корпус подунавскошвапске књижевности у полисистему српске књижевности уочи како се слика о подунавским Швабама подудара са културном схемом у култури која посматра, односно шта нам о тој слици говоре преведена дела, будући да је читање културе Другог преко фикционалних дела један од разграничених, али не различитих нивоа исте појаве: рецепције и представљања Другог (PAŽO 2022: 33, 63). Исто тако, будући да књижевни текстови настају као одговор на потребе циљне културе, односно да „једнако много о одређеном културном и књижевном систему говори оно што је у њему било могућно преводити и оно што се није преводило“ (VESELINOVIĆ 2013: 765), анализираће се и оно што је остало ван тог корпуса – непреведена дела.

За основни корпус дела подунавскошвапске књижевности у раду ће бити коришћена једна врста библиографије немачког историчара књижевности Антона Шерера (Anton Scherer), подунавског Швабе из Обровца, под насловом *Geschichte der donauschwäbischen Literatur von 1848 bis 2000* (2003). Поред тога, за претрагу корпуса преводне књижевности биће коришћена база COBIB која ће омогућити и увид у дела изворне подунавскошвапске књижевности која се као непреведена налазе у српском књижевном фонду, што ће се посматрати као једна карактеристика кул-

турне схеме.

Будући да циљ рада није израда библиографије радова већ истицање утицаја (не)преведених дела на формирање слике о подунавским Швабама, као и са тим повезаних ванкњижевних разлога који утичу на превођење и рецепцију, у раду (који не претендује на потпуност) ће бити приказани поједини аутори и њихова дела на основу којих се може стећи увид у поменути проблематику.

Слика о Другом као производ читања културе Другог

Интердисциплинарним проучавањем књижевним представама о Другом бави се имагологија, научна дисциплина унутар компаративне књижевности, међу чије најзначајније представнике, поред Пажоа, спадају и Хуго Дизерник (Hugo Dyserinck), Јуп Лерсен (Joep Leerssen) и Жан-Марк Мура (Jean-Marc Moura). Створене под специфичним друштвено-историјским околностима, слике о Другом постају конструкције, имаготипске структуре, фикције и идеје о једној нацији (DIZERNIK 2022: 100), а њихово проучавање не бави се чињеницама већ специфичним скупом карактеризација и атрибута. Из тог разлога слику је немогуће тумачити у безвременој естетској недођији већ је неопходно укључити и друштвено-историјски контекст њеног настанка (LERSSEN 2022: 125–126), односно изаћи из самог текста и слику суочити са објашњењима која нам дају историчари. Представљањем наизменично хронолошких, друштвених и културних елемената, као и дугих периода у којима се нижу клишеи и репродукују стереотипна виђења, али и периода реконструкција слике и прекида у памћењу генерација, увидећемо условљеност слике ванкњижевним елементима. Неопходно је да се уочи и како се у другим подручјима, на пример у штампи или посебно у званичној историографији и школским уџбеницима, понављају или мењају слике које смо увидели у фикционалној књижевности. На овај начин успоставиће се веза између књижевног текста као културног производа и друштвених структура у датом тренутку (РАŽО 2022: 41, 42, 52), што је случај и са начином пријема таквих слика у циљаној култури, односно са рецепцијом и превођењем књижевног дела које те слике преноси.

У случају превођења и рецепције, Пажо посматра управо Евен-Зохарову теорију полисистема као један од праваца бољег разумевања односа који могу постојати између стране и преводне књижевности унутар истог културног система (2022: 63–64). Са њим се слаже и Мура за ког је имагологија комплементарна студијама рецепције и превођења будући да „превод утиче на слику алтеритета. Видимо у којој мери слике и системи вредности које оне скривају имају моћ да коче или убрзавају радове на превођењу и да утичу на услове рецепције“ (2022: 88–89).

Подунавске Швабе: друштвени имагинаријум

Заједнички живот Срба и Немаца започео је насељавањем Немаца на територију тадашње Јужне Угарске у Хабзбуршкој монархији крајем 17. века. До Првог светског рата, до ког је свакодневни живот протискао у мирним околностима, привредно оснажени Немци су одржавали коректне, ни једнозначно добре, али ни једнозначно лоше односе са Србима, доко су после 1918. године локалне Швабе, као присталице рада и реда, дочекале српску војску као фактор стабилности. Хабзбуршка монархија није више постојала, а Немци су се обрели у три различите

државе - Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, Мађарској и Румунији. Растом популарности националсоцијализма у Немачкој, а посебно доласком на власт Адолфа Хитлера, и у Војводини почиње процес нацификације до тада аполитичних Шваба. Априлски рат 1941. године означио је почетак кратког, али суштински пресудног периода за формирање будуће слике и судбине Немаца, и то не само у Југославији. Иако до данас нису утврђене све чињенице око њиховог учешћа у злочинима окупатора, неспорно је да је локално немачко становништво у Војводини у великом броју са ентузијазмом дочекало немачке трупе, а у извршавању разних злочина бивали су понекад суровији и од самих окупатора, посебно као чувари у локалним логорима. Јањетовић сматра да је „целокупна њихова историја [...] пала у сенку те три и по године, и у крајњој линији, одлучила њихову судбину као етничке заједнице на простору Војводине“ и Југославије. Ослобођењем Југославије 1944. године започиње последња фаза суживота Немаца и Срба, која се четири године касније завршила нестанком немачке националне мањине у Војводини и Југославији. Око 180.000 Шваба успело је да избегне, док је готово целокупно преостало немачко становништво депортовано у СССР, убијено или је наредне четири године провело затворено у седамдесет логора широм Војводине, лишено грађанских и имовинских права (JANJETOVIĆ 2009:79, 92, 287, 333–347), након чега су готово сви заувек напустили Југославију.

Подунавске Швабе у српској књижевности

Кратки приказ дела српских аутора који су писали о подунавскошвапским темама послужиће као илустрација тезе да је у њима утврђен јасан дискурс: аутори се с почетка нису устручавали да о томе пишу уколико се радило о периоду од окупације до ослобођења, док су околности након 1944. године почеле да појављују као књижевна тема тек падом комунизма у Југославији, готово у последњој деценији 20. века. Уз то, омогућиће и увид у разлоге за отежану рецепцију подунавскошвапских аутора, будући да је оваква културна схема и на њој заснована прототипична слика подунавских Шваба као сарадника окупатора у књижевној и друштвеној јавности дуго онемогућавала да преводна књижевност са истом тематиком, али из различитог угла, нађе пут до својих рецепијената.

О подунавским Швабама писало се у српској књижевности од педесетих година 20. века. С почетка разлози за бављење овом темом у великој мери били су личне природе и представљали су вид сучељавања са прошлошћу. Иако су, очекивано, писци који су излазили из оквира званичних историографских тумачења ових догађаја, наилазили на неодобравање и неразумевање, број аутора који се данас баве овом тематиком показује непобитну тенденцију раста (ZOBENICA 2013: 113–114). Разлог за неприхватање оваквих тема лежи и у чињеници да је обликовање диференцираног, нијансираног приказа немачког војника у Другом светском рату ван црно-белих оквира захтевало велику храброст, док је, када је реч о подунавским Швабама, те храбрости потребно још више (CIDILKO 2015).

Владимир Гајгер (GAJGER 2009) као први роман југословенске књижевности наводи дело Зорана Петровића *Село Сакуле у Банату* (1969), за којом следи збирка приповедака Младена Маркова *Жађљи скок* (1974). Оба аутора, као и многи након њих, попут Павла Угринова, Александра Тишме или Борислава Пекића, те-

матизују године немачке окупације и дају прототипичну негативну слику подунавских Шваба као најлојалнијих сарадника окупатора. Међутим, готово сви наведени аутори, попут Угринова у приповеци *Протеривање Тајне-Петера* (1979) или Тишме у роману *Вере и завере* (1983), враћају се овој теми већ 80-их година и постепено откривају и њену другу страну – неправедност колективне кривице, логорисања и стрељања подунавских Шваба после ослобођења, као и њихово протеривање. Разлози за овакве изласке из уобичајених стереотипа о подунавским Швабама крију се у слабљењу комунизма у овом периоду, не само у Југославији, већ и у већини држава совјетског блока.

Пад Берлинског зида, уједињење Немачке, распад СССР-а, а потом и распад Југославије на самом почетку деведесетих година 20. века отворили су простор да књижевност искаже бунт против идеолошког и политичког једноумља. Константиновић истиче да су се готово у исто време после дугог ћутања овом темом почели давати значајни српски писци који су „почели да захватају тему о судбини 'својих' Шваба и који захтевају разумевање и правду и за њих“ (2003: 79). Тако Предраг Адамов или Миленко Фундуруља фокус стављају на људске приче, а тиме и на вишедимензионалне и нетипичне ликове подунавских Шваба чија се деловања не своде искључиво на етнички кључ. Драма *Heimatbuch* (1989) Каће Челан даје нам ширу слику времена након рата, с нескривеном поруком о бесмислености поступака послератних власти, док исте године Иван Ивањи, и сам као Јевреј одведен у Аушвиц, у готово аутобиографском роману *Прескакање сенке* излаже породичну судбину пре и током рата у Зрењанину, тематизујући питање појединачне и колективне кривице. Година пада Берлинског зида донела је и приповетку Како је фетер-Михил постао газда у кући Борислава Михајловића Михиза у којој описује ратну и послератну судбину обичних људи у панчевачком логору, а истом темом, само у Вршцу, давао се и Миодраг Матицки у роману *Игу Немци* (1994). Недуго након тога објављена је књига Ненада Стефановић *Један свет на Дунаву* (1996), настала из интервјуа аутора са подунавским Швабама који су испричали своје животне приче, а као својеврсни наставак настала су и његова дела *Земља у коферу* (2007) и *Дијалој Србина и Немца на Дунаву* (2013).

Двадесет и први век и улазак Србије у породицу демократских држава које негују културу сећања, али и успостављање све јачих привредних, политичких и културних веза са Немачком, донели су нам и писце млађег нараштаја: Угљешу Шајтинца, Ратка Дангубића или Драгог Бугарчића. Довољно удаљени од ратних догађања, ови аутори доносе нам слике Немаца као некадашњих комшија којих данас више нема, истовремено откривајући и важност сећања на њих. Када Константиновић оцењује да „сећање на Швабу, на суседа, постаје сада обавеза“ (2003: 79), он у том смислу посебно истиче књигу Надежде Ћетковић и Добриле Синђелић-Ибрајтер *Naše Švabice* (2001) која је добила и свој наставак *Dunavske Švabice II*. Аутори попут Немање Ротара и Игора Маројевића доносе нам у својим романима приче са обе стране кривице, док нас Живан Иштванић подсећа и на неке стварне ликове, попут подунавског Швабе, изразитог антисемите и доследног следбеника националсоцијализма, чија се недела не смеју заборавити.

Преводна подунавскошвапска књижевност у полисистему српске књижевности

Историју подунавскошвапске књижевности Антон Шерер започиње годином Мађарске револуције (1848). Међу многим ауторима тог времена налази се само један чије се дело налази у полисистему српске преводне књижевности – Ервин Гвидо Колбенхајер (Erwin Guido Kolbenheyer) са збирком приповедака *Божих не њриче* (1943), уз велики број његових непреведених романа и приповедака. Међутим, Шерер сматра да он не може бити означен као подунавски Шваба, будући да његова породица са очеве стране потиче из области Ципс у Словачкој, као и да је и он сам одрастао у Чешкој (2003: 22). Од осталих аутора у овом делу налазе се још само два аутора чија се дела налазе у српском књижевном фонду, од којих нити једно дело није преведено на српски језик. У питању су Мари Ојгени Деле Граци (Marie Eugenie delle Grazie), пореклом из Беле Цркве и Адам Милер-Гутенбрун (Adam Müller-Guttenbrunn), најпознатији подунавскошвапски писац оног времена, чија рецепција почиње тек почетком 21. века, у неколико радова на српском језику. Разлоге за непревођење већине ових дела на српски језик у време њиховог настанка свакако треба тражити и у чињеници да је велики број становништва био неписмен, као и да су многи припадници српског народа, живећи са Швабама, поред матерњег, говорили и немачки језик.

У српском полисистему преводне књижевности налази се и Вршчанин Феликс Милекер (Felix Milleker) са великим бројем преведених историјских књига, од којих прва потиче још из 1891. године, док су у наредним годинама уследили преводи још њих неколико. Значајна рецепција Милекерових дела приметна је и у 21. веку, кроз велик број чланака у зборницима и часописима. Његов савременик из Беле Цркве, Бруно Кремлинг, заступљен је у српском књижевном фонду са три дела и једним новинским чланком на немачком језику, али без превода. Рецепцију Карла фон Мелера (Karl von Möller) можемо да пратимо кроз један чланак у српском часопису, док се без превода у српском књижевном фонду налазе његова три романа и једна приповетка.

Након 1945. године започиње период процвата подунавскошвапске књижевности. Јохан Петри (Johann Petri), ветеринар из Равног Села, типичан је представник послератне подунавскошвапске књижевности. Након година проведених у логорима, он је напустио завичај и у својим касним годинама, као избеглица, почео је да пише за утеху себи и својим сународницима (ŠERER 2003: 31). Његова дела не налазе су у српском књижевном фондом, нити су реципирана.

Као изузетно плодносног писца овог времена Шерер наводи и Ханса Волфрама Хокла (Hans Wolfram Hockl) који је објавио значајан број лирских и епских дела, међу којима се посебно истичу његов банатски роман *Das deutsche Banat* (1940) и збирка поезије *Unser liebes Banat* (1976), као и две расправе у којима се обрачунава са политиком националсоцијализма у Румунији. Четири Хоклова дела налазе се у српском књижевном фонду, али нити једно није преведено на српски језик.

Дела Јоханеса Вајденхајма (Johannes Weidenheim), подунавског Швабе из Врбаса, су у полисистему српске књижевности најзаступљенија, и то пре свега захваљујући преводилачком раду Томислава Бекића. Ако се изузму раније споменута историјска дела Феликса Милекера, а у обзир узме Шерерова напомена о не-поду-

навскошвапском пореклу Колбенхајера, Вајденхајм јесте први подунавскошвапски писац чија су књижевна дела преведена на српски језик (ŠERER 2003: 42). Његова присутност у полисистему српске књижевности свакако се не може посматрати независно од времена у ком она бивају превођена и објављивана. Прво Вајденхајмово дело, кратка приповетка *Лейња свейковина у Марезију*, објављена је на српском језику 1996. године, дакле у периоду када и српски аутори почињу отвореније да се баве овом тематиком. Наредне године објављена је приповетка *Слајки колач Свејої Саве*, док је први Вајденхајмов роман преведен и објављен у Србији био *Панонска новела: живојина йовесїй Кайшарине Д.* (1998). Већ наредне године објављено је прво издање романа *Повраїшак у Марези*³, а поред неколико приповедака у наредним годинама, 2011. године објављена је и збирка приповедака *Марезијана*.

Колико и лични разлози самих преводиоца утичу на присутност једног аутора у полисистему преводне књижевности, Вајденхајмов пример на најбољи начин илуструје. Бекић се тек крајем 20. века сусрео са стваралаштвом подунавскошвапских аутора, а један од кључних разлога због којих одлучује да се посвети Вајденхајму изузетно је личан – он је у радњи његових романа препознао свој родни град Врбас, за који се испоставило да је град у ком је и сам Вајденхајм одрастао. Главна одлика његових романа јесте избалансиран и неутралан приказ догађаја – предратних, ратних и послератних, у којима свака страна сноси свој део кривице. Овакву позицију заузео је Вајденхајм још у свом првом, до данас на српски језик непреведеном роману *Treffpunkt jenseits der Schuld* (1956). Кроз бројне чланке, есеје и критичке написе о Вајденхајмовом делу можемо пратити његову значајну рецепцију.⁴

Шерер се само кратко осврће на Франца Хутерера (Franz Hutterer) из Футога наводећи његове младалачке књижице и две приповетке које не налазимо у нашем књижевном фонду. Овај аутор је, међутим, у њену заступљен са једном непреведеном збирком песама, али и са три приповетке које су преведене на српски језик.

Франц Бал (Franz Bahl) из Челарева није заступљен нити у књижевном фонду нити у преводној књижевности, иако његова два значајна романа тематизују ратна догађања из другачије перспективе. Сlike о подунавским Швабама које ови романи преносе и које показују да ни они ни Срби нису желели да ратна разарања Трећег рајха наруше њихов живот у Војводини, остале су тако ван перспективе српских читалаца.

Дела подунавскошвапских ауторки Ели Еликер (Elli Elicker), Маргарете Марц (Margarethe Martz), Вилме Филипс (Wilma Filips) и многих других не налазимо у књижевном фонду, док се лиричар Роланд Петер (Roland Vetter) и Кикинђанин Николаус Бриц (Nikolaus Britz) налазе у књижевном фонду, али без превода. Интересантно је да је подунавскошвапска ауторка Илза Хен (Ilse Hehn) учествовала на *Евројском њесничком фестивалу* у Новом Саду 2012. године, када су и објављени њени текстови, у оригиналу и у преводу на српски језик, али дела ове ауторке нису рецепирана као део подунавскошвапске, већ као део савремене немачке књижев-

3 Последње, четврто издање овог романа објављено је 2024. године.

4 Искрпно о овоме в. ZOBENICA, Nikolina i BELI-GENC, Julijana. „Recepcija Johanesa Vajdenhajma u Srbiji“. U: SUBOTIĆ, Ljiljana i ŽIVANČEVIŽ-SEKERUŠ, Ivana (ur.). *Zbornik radova Susret kultura*. Knj. 2. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2010, str. 1149-1155.

ности (ZOBENICA 2013: 105).

Од дела подунавских Шваба насталих ван Европе, која се готово сва односе на патњу за завичајем и сећања на дане боравака у логорима, у нашем књижевном фонду налази само једно од њих, и то ауторке Трауди Милер-Влосак (Traudie Müller-Wlossak) које говори о судбини мајке која је са своје двоје деце преживела боравак у југословенском логору.

Подунавскошвапска књижевност доживљава свој пуни процват осамдесетих година 20. века, и то пре свега на пољу мемоара и сведочанстава везаних за бег из Југославије, депортацију и боравак у логорима. Од преко педесет аутора који су се у више наврата бавили овим темама, тек се неколицина од њих нашла у нашем књижевном фонду, без превода, попут Вендела Фалтума (Wendel Faltum) или Венделин Грубер (Wendelin Gruber). Будући да ова дела тематизују искључиво догађаје у периоду након 1944. године, не чуди чињеница да су изостала из српске преводне књижевности.

Значајно место Шерер посвећује Адалберту Карлу Гаусу (Adalbert-Karl Gauß), рођеном у Бачкој Паланци, који 1945. године одлази у Аустрију, где остаје до краја живота. Гаус је био оснивач многих подунавскошвапских удружења и часописа у Аустрији, посебно посвећен проблематици избеглих и прогнаних сународника. Његова дела, међутим, не налазимо у српском књижевном фонду.

Од аутора који су објављивали крајем 20. и почетком 21. веку своје место у полисистему српске књижевности нашла су само два аутора – Рита Прост-Перчи (Rita Prost-Pertschy) и Карл-Маркус Гаус (Karl-Markus Gauß), који се, иако син Адалберта Карла Гауса, само тематски може подвести под подунавскошвапску књижевност, будући да је рођен у Аустрији, као и да се сам изјашњава као аустријски писац. Роман Рите Прост-Перчи, одрасле у Бачкој, *Жал за завичајем* (1994) објављен је на српском језику десет година касније, а рецепцијски није испраћен. Ауторка у роману описује личне доживљаје током протеривања подунавских Шваба из тадашњег Филипова, данашњег Бачког Грацца, које је преживела као десетогодишњакиња. Са друге стране, Карл-Маркус Гаус добио је, почев од 2005. године, значајно место у српској преводној књижевности. Поред више чланака и кратке прозе у часописима, издвајају се три његове књиге: *Евројски алфабет* (2006), *У музеју одбачене бугућности: четри иштовања* (2022) и *Авантуристичко иштовање кроз моје собе* (2023). Гаусов текст нашао је своје место и у једном преводилачком пројекту реализованом 2015. године на Филозофском факултету у Новом Саду⁵, након чега је, у српском преводу, објављен у антологији књижевних текстова под називом *Река: Једна друштво дунавска антологија* (2020). Уз то, више од педесет Гаусових публикација на немачком језику налази се у српском књижевном фонду. Разлоге за овако снажну рецепцију треба тражити и у начину на који Гаус пише о напуштању завичаја којем су сведочили његови родитељи, али и о годинама које су томе претходиле, означавајући немачки националсоцијализам главним узроком разарајућег рата у ком су подунавске Швабе немачким националистима послужиле као алиби, плативши на крају највећу цену (GAUS 2010: 147-150).

5 Искрпно о томе в. ZOBENICA, Nikolina. „Projektna nastava kao vannastavna aktivnost: prevođenje tekstova Karla Markusa Gausa o Dunavu“. *Metodički vidici*, broj 7: str. 423–439. <http://metodickividici.ff.uns.ac.rs/index.php/MV/article/view/1843/1907> 3.4.2025

Подунавскошвапска књижевност наставила је свој замајац и у 21. веку – потомци подунавских Шваба, у највећем броју из Немачке и Аустрије, попут Курта Палма (Kurt Palm), Јозефа Франца Тила (Joseph Franz Thiel), Габријеле Васак (Gabriele Vasak), Андреаса Вуна (Andreas Wunn), Хилде Линк (Hilde Link), Маријане Леман (Marianne Lehman), Ингомара Зенца (Ingomar Senz), Герхарда Друм (Gerhard P. Drumm) и многих других интензивно се баве овом темом, углавном догађајима из периода након 1944. године. Сем једног Тиловог, једног Зенцовог дела и једног Друмовог дела, сва три непреведена, ови аутори нису заступљени у српском књижевном фонду.

Закључак

Видели смо да на статус (не)преведених текстова, поред књижевно-естетских, утичу и они разлози који текст окружују и у полазној и у циљној култури, односно сви аспекти Пажоовог друштвеног имагинаријума. Што су ови аспекти комплекснији, наилазимо на већи број ограничења приликом преводјења текстова и њихове рецепције, будући да они, као културни производ, постају симптоми за оно што се налази и изван самог текста.

Када је у питању слика о подунавским Швабама, културна схема која постоји у српској култури најјасније се може уочити кроз два система – званичну историографију и књижевни опус. Подунавскошвапска тематика још увек није пронашла одговарајуће место у српској историографији, па тиме нити у ширем друштвено-политичком дискурсу, чиме улога књижевности која може да нам пренесе ову слику постаје већа, како она изворне, тако и преведене књижевности.

Полисистем српске књижевности обухвата сада већ значајан број аутора и дела које сматрамо подунавскошвапском књижевношћу. Како се друштвено-политички систем у којима су ова дела настајала током деценија мењао, тако је и слика подунавских Шваба у њима добијала своје нове обресе. Првобитно прототипична слика петоклонаша и издајника, почев од последње деценије прошлог века постепено је бивала модификована кроз приказе њихове страдалничке судбине на овим просторима у годинама након Другог светског рата.

Ову промену можемо у истом периоду пратити и кроз призму преводне књижевности. Наиме, иако су многобројна дела подунавскошвапских аутора писана на немачком језику почев од средине 19. века, тек неколицина њих ушла је у оригиналу у српски књижевни фонд, а све до појаве превода дела Јоханеса Вајденхајма, није било нити једног преведеног дела лепе књижевности.

Током и у годинама након Другог светског рата велики број подунавских Шваба напустио је Југославију, чиме започиње дугогодишњи период подунавскошвапске књижевности која тематизује губитак домовине, послератне прогоне и страдања. Иако се по које дело из овог периода појављује у српском књижевном фонду, у преводној књижевности нема нити једног. Културна схема коју уочавамо посматрајући овај период потврђује тезу да преводи настају, односно не настају, као последица ширих друштвених околности и да одговарају на потребе циљне културе – српско послератно друштво било је уништено вишегодишњим ратним разарањима, Немачка се нашла на страних поражених држава чије је до тада нечувене злочине осудио цео свет. Немци су проглашени колективним кривцима и оду-

зета су им имовинска и грађанска права на територији целе Југославије. Што је још значајније, српски књижевни систем почивао је на рушевинама Народне библиотеке Србије чији је целокупан фонд уништен у немачком бомбардовању Београда априла 1941. године. У таквим околностима није било могуће очекивати да се српска преводна књижевност окрене патњама подунавских Шваба, о чему је њихова књижевност тада једино и писала.

Успостављањем новог светског поретка у годинама и деценијама након Другог светског рата политика југословенске државе добила је нови правац. Иако се седамдесетих година српски аутори темом подунавских Шваба баве из перспективе југословенских жртава, показујући углавном прототипичну слику домаћих Немаца као злочинаца, већ се у наредној деценији ова слика допуњава и причом подунавских Шваба који су послератне године провели у југословенским логорима. У истом периоду, али и деценијама након тога, не може се, међутим, приметити да подунавскошвапски аутори пишу о догађајима из година које су претходиле њиховом боравку у логорима. Ово је вероватно и разлог зашто српска преведена књижевност у овом периоду ипак није била отворена – иако је ретко који српски аутор приказивао искључиво патњу подунавских Шваба, већина њих покушавала је да прикаже избалансирану слику и Срба и Немаца, откривајући нам општељудске теме и судбине. Чини се да са друге, подунавскошвапске стране, то није био случај.

Подунавскошвапска књижевност у српску преводну књижевност улази тек на измаку 20. века, преводима дела Јоханеса Вајденхајма. Поред друштвених и личних околности, овај улазак свакако је олакшао и сам Вајданхајм, пишући на начин на који су писали и многи српски аутори тих година – са обе стране кривице.

Подунавскошвапска књижевност наставила је свој развој и у 21. веку. Србија је изашла из ратних деведесетих година, а Немачка постаје један од најзначајнијих привредних и политичких партнера. Многи српски аутори осликавају у својим делима и позитивна сећања на некадашње комшије, али и на страдања којима су и они били изложени. Са друге стране, као аутори подунавскошвапске књижевности на немачком језику у овом периоду јављају се потомци подунавских Шваба, а њихова дела која тематизују само страдања и губитак завичаја, јављају се у књижевном фонду као изузетак који потврђује правило.

Судбина подунавскошвапске књижевности у српској култури, и у овако малом обиму, указује нам на неминовну условљеност датим историјским тренутком и културним системом који је присутан у циљаној култури. Тај систем у себи садржи и унапред замишљену слику земље из које потиче (не)преведена књижевност, што кроз српску књижевност рефлектује и слику алтеритета. Време у којем се данас налазимо доноси нам многе изазове, и у друштвеном, а тада и у културном домену. Надамо се да ће један од тих изазова бити и увиђање значаја заоставштине преводилаца попут Томислава Бекића и покушај њеног настављања.

Циљирана лиџераџура

CIDILKO, Vesna. „Donauschwaben und andere Deutsche in der serbischen Literatur. Zu einigen Aspekten kultureller Wechselseitigkeit im Wandel sozialer und historischer Umbrüche“, *Mémoire(s), identité(s), marginalité(s) dans le monde occidental contemporain* [Online]

- (13). Preuzeto 9. 2023 sa Mémoire(s), identité(s), marginalité(s) dans le monde occidental contemporain [Online]: <http://journals.openedition.org/mimmoc/2079> , DOI: <https://doi.org/10.4000/mimmoc.2079>
- DIZERNIK, Hugo. „Imagologija i problem etničkog identiteta“. U: ŽIVANČEVIĆ SEKERUŠ, Ivana i Pavle SEKERUŠ (ur.), *Uvod u imagologiju. Analiza govora o Drugom: od esencijalizacije do dekonstrukcije*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2022: str. 91–106 .
- GAUS, Karl Markus. „Niz Dunav“, *Polja: mesečnik za umetnost i kulturu*, br. 462: str. 144–163.
- GEIGER, Vladimir. *Sudbina i prikaz folksdojčera u hrvatskoj i srpskoj književnosti od 1991. do 2005*. Zagreb: Zajednica Nijemaca u Hrvatskoj, 2009.
- JANJETOVIĆ, Zoran. *Nemci u Vojvodini*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2009.
- KONSTANTINOVIĆ, Zoran. „Slika o Nemcu u srpskoj književnosti“. U: SCHUBERT, Gabrielle, Zoran KONSTANTINOVIĆ i Ulrich ZWIENER (eds), *Serben und Deutsche. Traditionen und Gemeinsamkeit gegen Feindbilder / Srbi i Nemci. Tradicije zajedništva protiv predrasuda*. Jena: Collegium Europaeum Jenense; Palm&Enke, 2003: str. 69–79.
- LERSEN, Jup. „Imagologija: Istorija i metoda“. U: ŽIVANČEVIĆ SEKERUŠ, Ivana i Pavle SEKERUŠ (ur.), *Uvod u imagologiju. Analiza govora o Drugom: od esencijalizacije do dekonstrukcije*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2022: str. 107–134.
- MURA, Žan-Mark. „Komparatistička ideologija“. U: ŽIVANČEVIĆ SEKERUŠ, Ivana i Pavle SEKERUŠ (ur.), *Uvod u imagologiju. Analiza govora o Drugom: od esencijalizacije do dekonstrukcije*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2022: str. 73–90.
- PAŽO, Danijel-Anri. „Od kulturnih predstava do imaginarijuma“. U: ŽIVANČEVIĆ SEKERUŠ, Ivana i Pavle SEKERUŠ (ur.), *Uvod u imagologiju. Analiza govora o Drugom: od esencijalizacije do dekonstrukcije*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2022: str. 27–72 .
- VESELINOVIĆ, Sonja. „Prevedena književnost i ciljana kultura – prepletene poetike“. U: ŽIVANČEVIĆ SEKERUŠ, Ivana (prir.). *Susret kultura*, knj.2, Novi Sad: Filozofski fakultet (2013): str. 761–771 [orig.] ВЕСЕЛИНОВИЋ, Соња. „Преведена књижевност и циљана култура – преплетене поетике.“ У: Живанчевић Секеруш, Ивана, прир. *Сусрет култура*, књ. 2, Филозофски факултет (2013): стр: 761–771.
- VESELINOVIĆ, Sonja. *Recepcija, kanon, ciljna kultura*. Novi Sad: Akademaska knjiga, 2018. [orig.] ВЕСЕЛИНОВИЋ, Соња. *Рецепција, канон, циљна култура*. Нови Сад: Академска књига, 2018.
- ZOBENICA, Nikolina. „Podunavske Švabe u polisistemu srpske književnosti“. U: GUDURIĆ, Snežana i Marija STEFANOVIĆ (ur.), *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*, knj. IV sv. 2, Novi Sad: Filozofski fakultet, 2014: str. 101–116.

Извори

- SCHERER, Anton. *Geschichte der donauschwäbischen Literatur von 1848 bis 2000*. München: Verlag der Donauschwäbischen Kulturstiftung, 2003.
- COBIB: <https://sr.cobiss.net>

Milana M. Milić

(UN)ÜBERSETZTE LITERATUR ALS VERMITTLERIN DES FREMDBILDES AM BEISPIEL DER DONAUSCHWÄBISCHEN LITERATUR

Zusammenfassung

Der Beitrag untersucht die Funktion der (un)übersetzten donauschwäbischen Literatur als Vermittlerin des Fremdbildes im serbischen Kulturkontext. Ausgehend von der Polysystemtheorie Itamar Even-Zohars und imagologischen Ansätzen – insbesondere dem Konzept des gesellschaftlichen Imaginären von Daniel-Henri Pageaux – wird gezeigt, dass Übersetzung nicht

nur als sprachlicher, sondern auch als kulturell und ideologisch bedingter Transfer zu verstehen ist. Im Mittelpunkt steht die Frage, wie durch die Auswahl übersetzter und nicht übersetzter Werke ein bestimmtes Bild der Donauschwaben entsteht, sich entwickelt und rekonstruiert wird. Die Analyse verdeutlicht, dass die Rezeption dieser Literatur in Serbien lange Zeit von historischen Belastungen, Erinnerungspolitiken und stabilisierten Deutungsmustern geprägt war. Zugleich wird aufgezeigt, dass neuere Rezeptionsprozesse differenziertere Perspektiven auf Identität, Erinnerung und Alterität eröffnen. Somit erweist sich sowohl die übersetzte als auch die nicht übersetzte Literatur als aufschlussreich für die Untersuchung kultureller Fremdbilder.

Schlüsselwörter: donauschwäbische Literatur, Übersetzung, Imagologie, Rezeption